

Dürzî Akîdesine Dair

On the Druze 'Akıda

Ahmed el-Fevzân, Edvâ' ale'l-Akîdeti'd-Dürziyye, (y.y.),
1983/1403, 2. baskı, 86 s.

Zafer KOÇ*

İslam kültür coğrafyası içerisinde birbirinden farklı şekillerde dini anlayan ve yorumlayan pek çok mezhep ve dinî grup ortaya çıkmıştır. Dürzilik de bu coğrafyada ortaya çıkan dinî gruplardan biridir. Kökenleri itibariyle İsmâilîliğe dayanan Dürzilik, İsmâilî düşünce geleneğinin üzerine daha yeni ve farklı şeyler ilave ederek kendi farklılığını ortaya koymuş ve İsmâilî ana bünyeden ayrılmak suretiyle farklı ve dikkat çekici bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu yüzden Dürzî çevrelerin kendilerine özgü bir inanç dünyaları ile sosyal yapıları bulunmaktadır. Günümüzde Lübnan, güneybatı Suriye ve İsrail'de yaşayan Dürzilerin, bu kendilerine özgü inanç ve sosyal yapıyı sürdürdükleri gözlenmektedir.

Kritiğini yaptığımız eser, Edvâ' ale'l-Akîdeti'd-Dürziyye isimli, 1979 yılında yayımlanıp daha sonra farklı baskıları yapılan 85 sayfa, Arapça yazılmış ve henüz Türkçeye tercüme edilmemiş bir eserdir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam Mezhepleri Tarihi, Samsun / Türkiye / e-posta: zaferkoc0104@gmail.com / OCID ID: 0000-0003-0159-8078

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
14.04.2022	19.06.2022	30.06.2022
DOI	10.18403/emakalat.1103452	

Bizim esas aldığımız baskı ise 1983 yılında yapılmıştır. Eserin müellifi Ahmed el-Fevzân hakkında kaynaklarda pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Dürzilikle ilgili eser yazan birçok kişinin, kitap, tez veya makalelerinde Fevzân'ın bu kitabını kaynak olarak vermesine rağmen maalesef müellifin diğer çalışmaları hakkında elle tutulur bilgi bulunmamaktadır.

Edvâ' ale'l-Akîdeti'd-Dürziyye, Dürziliğin temel akidelerini çok fazla ayrıntıya girmeden ana hatlarıyla vermektedir. Konuları işlerken müellif görebildiğimiz kadarıyla bilimsel araştırmalarda olması gerektiği gibi, olabildiğince objektif bir tutum almaya çalışmıştır. Kitabın başlığındaki “اصواء” kelimesi Arapça ışık saçan, yolu aydınlatan projektör anlamındaki “ضوء” kelimesinin çoğuludur. Biz yine de başlığı çevirirken Türkçede bu tür konularda çok kullanılmayan ve başlıkta iyi durmayacağını düşündüğümüz “projektör” kelimesinin yerine “Dair” kelimesini kullanmayı tercih ettik. Müellifin kullandığı bu isim aslında tutunduğu tarafsızlık amacını ortaya koymaktadır. Ancak kendisinin de belirttiği gibi konuları genel itibarıyla kısa ve öz tutmuş, bu sebeple eserin hacmi çok genişlememiştir.

Müellif, eserinde genel anlamda tartışma üslubunu tercih etmemiş, incelediği konuları farklı kaynaklardan vererek karşılaştırmalı, derinlemesine kritik edici bir yol tercih etmemiştir. Bu durum, konunun ayrıntıya boğulmasını önlemek açısından faydalı görülebilir ve bir tercihtir. Müellif de eserin başından sonuna kadar tutunduğu bu yönüme sadık kalmış ve kitabı böylece sonuca ulaştırmıştır. Bu açıdan müellifin tutarlı bir yol izlediği söylenebilir. Bununla beraber İslam Tarihinde ön planda olmayıp yüzyıllar boyu gizli kalmış ancak bilinir hale geldikten sonra hakkında önemli tartışmaların yapıldığı, özellikle Tanrı inancı ve beraberindeki tecelli anlayışıyla büyük ses getirmiş bir fırkanın fikirlerinin biraz daha kritik edilerek sunulması, mezhebin meselelerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilirdi.

Müellif, eserin giriş bölümünde Dürzi kelimesinin kökenine, ortaya çıkışına ve Dürziliğin ortaya çıkarak gelişmesinde önemli şahsiyetler olan Hâkim bi-Emrillah ve Hamza b. Ali'ye değinmiştir. Dürziler'in Tanrı anlayışlarını, Tanrı'nın isim ve sıfatlarına

bakışlarını izah etmiş, ardından Dürzilik için önemli olan yedi devir inancı ve hudutların ne anlama geldiğini açıklamıştır. Devamında kıyamet günü, cennet, cehennem, sevap ve günah gibi gaybî konuların Dürzilerce nasıl anlaşıldığından bahsetmiştir. Müellif, Dürzilerin ibadet anlayışları ve ritüellerini aktardıktan sonra onların diğer cemaat ve mezhepler yanındaki durumunu ifade etmiş ve Dürzî toplumunu oluşturan ukkâl ve cuhhâl tabakalarını incelemiştir. Eserde yine Dürzî toplumunda kadının yeri ve kadınlara yönelik bakış ortaya konulduktan sonra İslam dairesi içerisindeki konuları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eserde Hâkim bi-Emrillah'ın mezhepteki yerinin anlatıldığı bölüme kadar Dürziliğin aslı ve ortaya çıkışı ele alınmıştır. Bu bölümde, Dürzilikle alakalı birçok çalışmada olduğu gibi mezhebin *İsmâîlilik*ten neş'et ettiği tezi üzerinde durulmuştur. Müellif, özellikle Dürzî akidesinden bu fikre götürecektir işaret ve delillere yer vermiştir. Bu durum, bir mezhebin aslı ve nereden doğduğu meselesinin incelenebilmesi, fikirlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu minvalde özellikle İsmâîlilik'teki bâtınî karakterli yapı, Dürzilikte de kökenleri itibarıyla, benzer akidelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Dürziler kitapta da bahsedildiği üzere te'vili, özellikle de *bâtınî te'vili* fazlasıyla kullanmışlardır. Özellikle kendi akidelerine uygunluk gösterecek ne varsa onu yorumlamışlardır. Mesela önemli akidelerinden biri olan yedi devir inancını Kur'an'dan "Gökleri yedi tabaka halinde yarattık" ayetine dayandırarak ikame etmişlerdir. Benzer şekilde dünyayı belli sayıda devirlere ayırmaları inancını, sayıların kutsallığını ve belli anlamlar ifade ettiğini belirten hurûfilik anlayışından te'vil ederek ortaya koymuşlardır. Müellif, Dürziler'in bu şekilde Bâtınî te'villere çokça başvurmalarını, bu mezhep mensuplarındaki basiret azlığı ve idrak eksikliğine bağlamaktadır.

Dürzilik'teki Tanrı anlayışı ve bu anlayışla bağlantılı olarak Hâkim bi-Emrillah'ın konumu, Dürziliği tanıtmayı amaçlayan bu kitabın ana fikri açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü onların anlayışlarına göre Tanrı, *lâhûtî* ve *nâsûtî* şeklinde iki yönü bulunan bir varlıktır. *Lâhûtî* yönü Tanrı'nın hiç kimsenin kavrayamayacağı yönü iken; *nâsûtî* yönü ise O'nun hikmetinin ve yarattıklarına

acımasının bir gereği olarak gözlere görünen yönüdür. Bu da yarattıklarına olan tecellisiyle gerçekleşir. Müellife göre Tanrının tecellisini en çok hak eden varlık, insandır. Tarih boyunca Tanrı çok defa insanlara tecelli etmiş ancak O'nun kendisinde tecelli ettiği en önemli kişi, Hâkim bi-Emrillah'tır. Başka bir deyişle Hâkim, Tanrının nâsûtî sûrette görüldüğü kişidir.

Dürzilerin anlayışına göre Hâkim'de tanrısal bir yön bulunmaktadır. Onlara göre Tanrı ne Hâkim'in kendisidir ne de ondan tamamen farklıdır. Bu anlayışta Tanrının neliği açısından bir belirsizlik görünmektedir. Aslında bu belirsizlik, diğer fırka ve anlayışlarda da bulunmaktadır. Çünkü Tanrının bizatihi kendisini tarif etmek zor bir iştir. İsim ve sıfatlarından yararlanarak her ne kadar bir tanımlama yapılsa da onun hiçbir şeye benzememesi, tek ve biricik olduğunun kabul edilmesi bu durumu daha da zorlaştırmaktadır. Bu noktada Dürzilik'te var olan tecelli prensibi bir açıdan Tanrı'nın biraz daha tanımlanabilir olmasını sağlamaktadır. Bunun yanında onlardaki isim ve sıfatlarla Tanrının vasıflanamayacağına dair inanç, yine Tanrı tanımını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla Dürziler de diğer mezhep ve inanışlar gibi "O ne O'dur ne de O'ndan başka bir şeydir" gibi bir anlayışı kabul etmek suretiyle tanrıyı hem zihinlere yaklaştırmış hem de O'nu ulvî bir makama koymanın gayreti içinde olmuşlardır. Bu anlayışı da Hâkim'in bedeninde gerçekleştirmek suretiyle kendilerini diğer fırkalardan ayırmışlardır.

Eserde anlatıldığına göre Hâkim şahsiyet açısından farklı bir kişiliğe sahiptir. Çoğu zaman yaptıkları birbirini tutmayan, kişisel hırs ve arzuları kendisini kontrol etmesini zorlaştıracak kadar ileri olan, belki de İsmâililik'teki bâtınî karakterli anlayışların etkisiyle kendisinin olağanüstü güçlere sahip olduğu vehmine çokça kapılan enteresan bir kişiliğe sahiptir.

Tecellî akidesi, Dürzilikteki temel inançlardan biridir. Onu inkâr eden kimse hakiki anlamda iman etmemiş olur. Her ne kadar bazı araştırmacılar tecelli ilkesinin çok önemli bir akîde olmadığını hatta normal bir anlayış olduğunu söyleseler de Dürzilerin en önemli kaynağı ve bu kitabın da kaynak olarak sıkça başvurduğu Resâilu'l-Hikme'ye bakıldığında Tanrı'nın tecellisi ve zuhurunun kabul

edilmesi inancı, onları diğer semavî dinlerden ayıran en önemli özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta Dürzîler tecellî ve zuhûr akidesini Tanrının varlığına bir delil olarak kabul etmişlerdir. Yine müellife göre Dürzîler, Tanrı'nın tecellisini yazıya nispetle manaya benzetmişlerdir.

Kitapta tartışılan ve kabul edilen bir görüş de Dürzîlerin kabul ettikleri tecellî prensibinin Uzakdoğu kökenli bir inanç olan tenasüh ve reenkarnasyon inancı ile bazı Şîî fırkaların kabul ettiği hulûl anlayışından farklı olduğu düşüncesidir. Bu anlayışlarda ruh veya tanrı sirayet etmiş olduğu bedenle bir ayniyet içerisine girmiş olur. Örneğin hulûl eden varlıkla, onun hulûl ettiği beden bir birliklik, bütünlük oluşturur. Ancak Dürzîlerdeki Tanrı'nın lâhûtî ve nâsûtî şeklindeki iki yönlü anlayış, tecelliyi diğerlerinden farklı kılmaktadır. Buna göre Tanrı'nın nâsûtî ve lâhûtî yönünün tecellî yoluyla elde ettiği bir sûreti olur ve aynı zamanda mukaddes bir varlık haline dönüşür.

Eserin ibadet bölümünde bahsedildiğine göre Dürzîlerde iman kalple tasdikten ibarettir ve dil ile ikrar, imanın kabulü için şart değildir. Hem bu anlayışın hem de bâtinî te'vil anlayışlarının bir sonucu olarak ibadetlerde genel İslâmî çerçevenin dışına çıkarak şekli ibadetleri neredeyse ortadan kaldırmışlardır. Her bir ibadeti zâhirî aslından çıkarıp onlara bâtinî anlamlar yüklemiş ve öylece inanmışlardır. Bu anlamda namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslam'ın temel ibadetleri Dürzîlerde, olduğundan tamamen farklı bir hal almıştır. Bu durum, her bâtinî grup içerisinde görülebilen bir şeydir.

Müellifin dikkat çektiği bir husus, Dürzîliğin çok farklı din ve geleneklerden etkilendiği meselesidir. Burada müellif, semavî dinlerin yanında Budizm ve Hinduizm gibi dinleri dile getirirken bazı felsefî sistemler ve filozoflardan da bahseder. Örneğin Antik Yunan felsefesinin önemli temsilcileri Aristo, Eflatun ve Pisagor'un felsefî anlayışlarının da Dürzî akidesinin etkilendiği temel kaynaklar arasında olduğunu söylemektedir. Tam bu noktada müellifin bir iddiası da Dürzîlerin bütün dinleri bir araya getirme amacının olduğudur. Özellikle kendilerine muvahhidûn, tevhid ehli demelerinin bir sebebinin de bu olduğunu belirtir. Ayrıca Dürzîlerin,

Hız. Âdem'den itibaren gelen tüm semavi dinlerin aslının bir olduğunu iddia etmeleri müellifin bu tezini kuvvetlendirmektedir.

Her şeye rağmen Dürziler uzun zaman boyunca belki de yaşadıkları konum itibarıyla gizli ve dış dünyaya kapalı bir toplum olarak yaşamışlardır. Bunun bir sonucu olarak daha ziyade bölgesel kalarak, yayılma, genişleme politikası tercih etmemişlerdir. Bu da onların takıyye anlayışını çok fazla kullanmalarına neden olmuştur. Hatta Osmanlı devrinde buldukları bölgede, içinde bir araya gelip namaz kılmadıkları halde bir mescit bile inşa etmişlerdir.

Netice olarak eser hem Mezhepler Tarihi hem de Kelam ilmi açısından Dürziliğin tanınması noktasında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Müellifin bu bilgileri olabildiğince akademik, tarafsız ve objektif bir üslup gözeterek ortaya koymaya çalışması, konunun İslam mezhepleri tarihi alanının genel prensiplerine uygun olarak anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Eserin emsalleri arasındaki eksik yönü hacim olarak biraz kısa kalması olabilir. Bunun dışında eser, Dürziliğin akidesiyle alakalı meseleleri genel itibarıyla ele almış ve incelemiştir. Alanla ilgi çalışma yapan kişilerin eserlerinde de kaynak olarak bu esere yer vermeleri, eserin ilmi açıdan kıymetli olduğunu göstermektedir.